

ОЦІНКА СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТРАДИЦІЙНИХ ВИДІВ ЗАЙНЯТОСТІ У СІЛЬСЬКОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті обґрунтовано сучасні тенденції функціонування сільського підприємництва у Житомирській області. Проаналізовано основні показники виробництва зернових та технічних культур у сільських підприємницьких структурах. Також встановлено, що зростання показників виробництва продукції тваринництва не сприяло покращенню становища області у загальнодержавному рейтингу регіонів за обсягами виробництва даного виду продукції. Обґрунтовано основні напрями щодо впровадження дієвих інституційних механізмів підтримки та регулювання процесів відродження галузі тваринництва у сільському підприємстві Житомирщини.

Ключові слова: галузь сільського господарства, зайнятість, інституційні новації, розвиток, рослинництво, сільське підприємництво, тваринництво.

T. USYUK

Zhytomyr national agroecological university

ESTIMATION OF MODERN TRENDS IN TRADITIONAL EMPLOYMENT IN RURAL ENTREPRENEURSHIP OF ZHYTOMYR REGIONS

Abstract - *This article deals with the modern tendencies of agriculture in Zhytomyr region. It exposes the directions of forming of institutional principles of its development, which will allow to influence the harmonious combination of such branches as plant-grower and sock-raising. Main indexes of the grain and technical crops production in agricultural structure were analysed. It enabled to assert about positively increasing character of the plant-grower development. Such situation was caused by using of innovative technologies in the industrial process by*

the great number of enterprises. Also it depends on the growth of the land bank and on profitable naturally climatic conditions of the region.

This article tells about positive tendencies which are to contribute the expansion of the feed base and the decreasing of the sizes of fodder purchasing for animals. In the process of investigation it was defined that the growth of indexes of stock-raising output production did not contribute the raising of the region state in the all-country region rating according to the sizes of the production of the given product. The main reasons of this situation are: unprofitableness of animal keeping, restrained possibilities of entrepreneurial organisations as for transition to the innovative technologies of growing and production; lack of effective mechanisms of support and defence of native manufacturer from the foreign competition. Consequently, there were grounded main directions of adaptation of effective institutional mechanisms of support and regulation of renewal process of stock-raising in Zhytomyr agriculture. In the end-point it will allow region enterprises to realize commercial interests not only on the internal but on the external market as well.

Keywords: branch of agriculture, employment, institutional innovation, development, crop production, rural entrepreneurship, farming

Постановка проблеми. Проблеми соціально-економічного розвитку підприємництва у сільській місцевості набувають особливої актуальності. Це пов'язано, насамперед, зі зниженням якості життя на селі, високим рівнем безробіття, погіршенням демографічної ситуації, відмиранням культури, традицій та звичаїв. Ефективним вектором розвитку сільського підприємництва та виходу з такої негативної ситуації є розширення видів діяльності, які сприяють системному вирішенню організаційно-економічних проблем, урізноманітненню асортименту продукції та послуг, зайнятості сільського населення та підвищенню продуктивності праці. Традиційні види зайнятості створюють особливе середовище виробництва та є джерелом відродження і стабільного функціонування сільського господарства у Житомирській області. До особливостей розвитку таких видів зайнятості у підприємстві належать сезонність виробництва, використання землі як основного фактору, залежність результатів від природнокліматичних умов та часу.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання. Дедалі частіше предметом наукових досліджень науковців стають питання, пов'язані з розвитком підприємництва у сільській місцевості та їх ефективного функціонування в умовах формування інституційного середовища. Серед них відомі праці таких вчених-аграрників, як В. Андрійчук, В. Збарський, В. Зіновчук, Т. Зінчук, М. Ільчук, М. Малік, Л. Мельник, П. Саблук, О. Шпичак, В. Юрчишин та інші. На особливу увагу також заслуговують дослідження у напрямі вирішення організаційно-правових і економічних проблем відродження галузі тваринництва та забезпечення стабільних умов розвитку рослинництва. Вагомість результатів, отриманих від проведених досліджень, не піддається сумнівам, однак окремі питання стосовно особливостей розвитку традиційних видів зайнятості у підприємницьких структурах Житомирської області зумовили потребу у проведенні даного дослідження.

Мета даного дослідження полягає в обґрунтуванні сучасних тенденцій розвитку традиційних видів зайнятості у сільському підприємстві Житомирської області з врахуванням особливостей формування інституційного середовища їх функціонування.

Виклад основного матеріалу. Активне впровадження інституційних новацій держави у ринкові механізми функціонування підприємництва суттєво вплинуло на його становлення у сільській місцевості. У першу чергу, це стосується змін у земельному законодавстві. Інституційні складові якого визначили межі здійснення виробничого-господарської діяльності та особливості функціонування підприємницьких структур у межах нормативно-правового середовища, законодавчих звичаїв і культури. При цьому також варто наголосити, що ментальність сільського населення, його праворозуміння та правосвідомість сформувалися у відповідності до уявлень про землю та етапів розвитку земельних відносин, у контексті яких формувалися сільськогосподарські напрями діяльності.

Проблеми землекористування у розвитку сільського підприємництва визначаються розбалансованістю системи земельних і виробничо-господарських відносин. Поширення інтегрованих структур на території Житомирської області суттєво вплинуло на стан земельних угідь та активність створення малих та середніх підприємницьких формувань. Орендовані земельні ділянки сільськогосподарського призначення здебільшого використовуються для вирощування енергомістких культур, які висівають із порушенням науково обґрунтованих норм, без дотримання сівозміни, що призводить до виснаження ґрунтів та суттєвого зниження їх родючості. Виникнення такої ситуації суттєво ускладнило розвиток господарської діяльності новостворених формувань, оскільки на обмежених земельних наділах вирощувати зерно-овочеву продукцію і створювати тваринницькі комплекси практично не можливо.

Площа посів у межах підприємницьких формувань різних організаційно-правових форм господарювання та ОСГ у 2012 р. зменшилася відносно 2000 р. на 20,3 %, або на 202,3 тис. га, що пов'язано з ліквідацією та перепрофілюванням підприємств. У загальній посівній площі у 2012 р. порівняно з 2000 р. у всіх категоріях господарств 4,5 разу збільшилися площі задіяні під посів технічних культур. При цьому також спостерігається зменшення площ під посівами зернових (на 12,9 тис. Га, або на 3,1 %) та кормових культур (на 63,5 %, або на 287,6 тис. га) (рис. 1).

Суттєво у структурі зернових культур зменшилися площі посіву озимих на 1,8 %, або на 2,6 тис. га. За рахунок зменшення посівних площ жита на 2,5 % та вівса – на 24,9 % збільшилися площі задіяні під посів кукурудзи – у 1,8 рази. При цьому варто зазначити, що зросла частка посівних площ технічних культур з 6,2 % у 2010 р. до 9,4 % у 2012 р. Така зміна відбулася внаслідок збільшення посівів соняшнику (на 29,7 тис. га, або на 69,3 % у 2012 р. порівняно з 2010 р.).

Досить важливим у визначенні ефективності використання земельних ресурсів у сільському підприємстві є аналіз натуральних та вартісних показників, які характеризують вихід продукції сільського господарства на 1 га площі сільськогосподарських угідь (табл. 1).

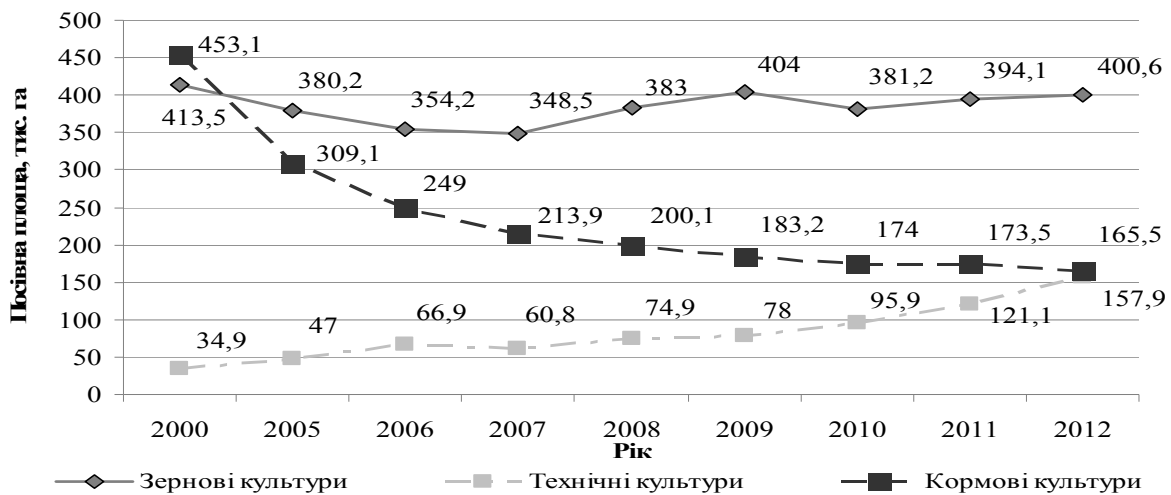

Рис. 1. Динаміка посівних площ сільськогосподарських культур у Житомирській області, 2000–2012 рр.

Джерело: побудовано за даними [1].

Таблиця 1

Ефективність використання земельних ресурсів у сільському підприємництві Житомирської області*

Показники	Рік			2012 р. до 2010 р.	
	2010	2011	2012	+/-	%
Натуральні:					
Урожайність 1 га ц					
- зернові та зернобобові	24,2	32,7	35,1	10,8	144,8
- картопля	221,6	249,1	228,2	6,6	103,0
- овочі відкритого ґрунту	209,6	251,0	389,3	179,7	185,8
Вироблено на 100 га ріллі, ц					
- зерна	1334,7	1883,9	1814,7	480,0	136,0
- картоплі	130,5	201,4	185,8	55,3	142,4
- м'яса свиней	12,4	10,1	11,1	-1,3	89,3
Вироблено на 100 га с.г. угідь, ц					
- молока	194,4	201,1	220,6	26,2	113,5
- м'яса ВРХ	19,3	15,9	16,5	-2,8	85,5
Рівень розораності земель, %	95,0	95,8	96,5	1,6	101,7
Вартісні:					
Одержано на 100 га с.г. угідь, тис. грн.:					
- товарної продукції	305,5	408,8	520,1	214,6	170,3
- прибутку (збитку)	23,3	54,8	85,5	62,1	> у 3,6 рази

* - відповідно до кількості звітуючих економічно активних підприємницьких структур області

Джерело: розраховано за даними [2].

Урожайність зернових та зернобобових культур зросла на 44,8 % у 2012 р. порівняно з 2010 р. Збільшення урожайності овочів відкритого ґрунту (у 1,8 разу) свідчить як про розширення площ, які задіяні під ці культури, так і про застосування сучасних технологій захисту рослин від шкідників. Досить позитивним є факт щодо зростання обсягів виробництва картоплі (на 42,4 %) та зерна (36,0 %) на 100 га ріллі у всіх категоріях господарств, який свідчить про зміцнення кормової бази підприємств та підвищення рівня продовольчої забезпеченості.

Найбільша частка у структурі виробництва основних видів продукції рослинництва сільських підприємницьких формувань різних організаційно-правових форм господарювання у 2012 р. належала зерновим культурам (70,6 % від загальних обсягів виробництва) і цукровим бурякам (24,1 %). Діяльність господарств населення за проаналізований період здебільшого зосереджена на вирощуванні картоплі (71,5 %) та овочів (13,3 %).

Виробництво зернових культур у сільських підприємницьких формуваннях мало позитивно зростаючий характер. Так, урожайність 1 ц зернових у 2012 р. зросла відносно 2010 р. на 47,9 %, при цьому, якщо порівнювати значення 2012 р. відносно 2000 р., то показник урожайності зріс у 2,3 разу. Це свідчить про застосування інноваційних технологій у виробничий процес, збільшення площ посівів та сприятливі природнокліматичні умови області для вирощування зернових культур.

Для успішного розвитку підприємницької діяльності у сільській місцевості необхідним є гармонійне поєднання галузей рослинництва та тваринництва між собою. Науково обґрунтованим є той факт, що саме від ефективності функціонування однієї галузі певною мірою залежить результативність розвитку іншої. Не применшуючи ролі і необхідності дослідження проблем розвитку рослинництва доцільним є обґрунтування визначальних особливостей та перспектив становлення тваринництва у розвитку сільського підприємництва Житомирської області [3, с. 79].

У Житомирській області галузь тваринництва перебуває у досить негативному становищі. У першу чергу, це пов'язано зі збитковістю зазначеної галузі, яка у порівнянні з рослинництвом є нерентабельною у всіх категоріях господарств (табл. 2).

Прибутковість виробничо-господарської діяльності сільських підприємницьких структур Житомирської області

Показники	Прибуток від реалізації продукції рослинництва на 1 га с.г. угідь, грн.			Прибуток від реалізації продукції тваринництва на 1 га с.г. угідь, грн.			Рівень рентабельності (збитковості) галузі рослинництва, %			Рівень рентабельності (збитковості) галузі тваринництва, %		
	Станом на 01.01											
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Фермерські господарства	181,9	290,5	454,7	-13,9	-19,5	-18,7	18,7	21,3	31,6	-2,7	-2,8	-1,8
Приватні підприємства	273	555,6	451,2	-149	-148	-11,6	18,7	29,9	29,9	-14,5	-10,9	-1,3
С. г. виробничі кооперативи	10,8	8,8	6,9	-19,8	-19,3	-4,2	8,4	13,1	23,8	-6,1	-10,2	-2,9
Господарські товариства	-28,6	206	194,1	-186	-87,7	-29,2	-1,7	11,8	12,3	-15,6	-12,7	-8,3

Джерело: побудовано за даними [1].

На початку 2012 р. у підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання показник рівня збитковості галузі тваринництва коливався від -8,3 % (значення для підприємств, які належать до групи господарських товариств) до -1,3 % (приватні підприємства). При цьому варто зауважити, що хоча така ситуація і має негативне значення, проте в порівнянні з аналогічним показником 2010 р. спостерігається тенденція щодо зниження даного рівня.

У сільських підприємницьких формуваннях Житомирської області за період 2000-2012 рр. відчутним є скорочення поголів'я ВРХ (на 42,6 %) та свиней (на 60,4 %) (рис. 2). Головними причинами цього є збитковість утримання тварин в силу низької ефективності галузі, обмежені можливості підприємств щодо переходу на інноваційні технології вирощування і виробництва, відсутність дієвих механізмів підтримки та захисту вітчизняного виробника від іноземної конкуренції.

Аналізуючи підсумки діяльності підприємств Житомирщини у галузі тваринництва, встановлено, що показники виробництва м'яса ВРХ у 2012 р. порівняно з 2010 р. зросли на 4,9 % та молока на 2,9 %. Однак, така позитивна тенденція не сприяла покращенню становища області у загальнодержавному рейтингу регіонів за обсягами виробництва тваринницької продукції.

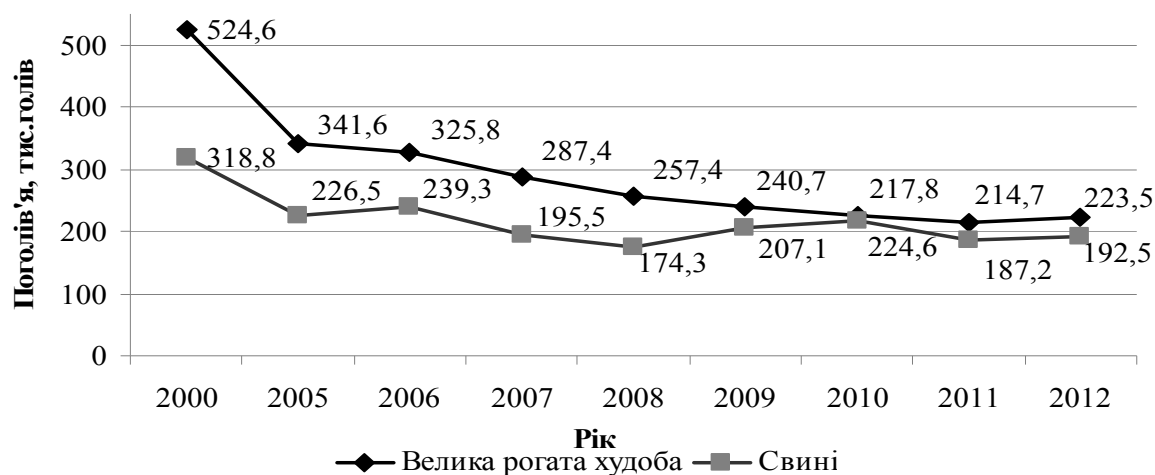

Рис. 2. Динаміка поголів'я худоби у сільських підприємницьких формуваннях Житомирської області

Джерело: побудовано за даними [1].

За досліджуваній період зростання середньорічного надою молока від 1 корови на 22,4 % досягнуто внаслідок підвищення рівня годівлі молочного стада, розведення високопродуктивних корів та належного догляду. Однак, зважаючи на досить низькі закупівельні ціни на молоко сільські підприємці не зацікавлені у розширеному відтворенні молочного стада (табл. 3).

У 2012 р. у Житомирській області середня закупівельна ціна за 1 кг молока придбаного у господарств населення була найнижчою у рейтингу областей і становила 1,65 грн. При цьому є ряд підприємств (ДП "Ружин-молоко", ТОВ "Брусилівський маслозавод" та ін.), які пропонують найвищі закупівельні ціни в області від 2,40 до 3,20 грн/кг. Закупівельна ціна на молочну сировину від сільськогосподарських підприємств коливалася в межах 3,00 грн/кг. Відтак, рентабельність виробництва молока у 2012 р. становила 4,6 %, що на 68,1 % менше показника 2010 р. Виникнення такої ситуації зумовило скорочення поголів'я худоби шляхом її вирізання та реалізацією м'яса як сировини.

**Економічна ефективність виробництва продукції тваринництва
у сільському підприємстві Житомирської області***

Показники	Рік			2012 р. до 2010 р.	
	2010	2011	2012	+/-	%
Продуктивність тварин:					
Середньорічний надій молока від 1 корови, кг	2683,3	2705,3	3284,6	601,3	122,4
Середньорічний приріст 1 гол. ВРХ на відгодівлі, ц	154,0	125,3	152,8	-1,2	99,2
Виробнича собівартість 1 ц грн.					
- молока	195,1	230,2	231,1	36,0	118,5
- м'яса ВРХ	1470,4	1880,9	1881,8	411,4	128,0
- м'яса свиней	2010,0	1403,5	1655,1	-354,9	82,3
Отримано прибутку (збитку) від реалізації продукції тваринництва всього, тис. грн.	-43029,0	-13570,0	-39455,0	3574,0	91,7
у т.ч. у розрахунку на:					
- 1 га с.г. угідь, грн.	-109,6	-38,1	-101,9	7,7	92,9
- 1 середньорічного працівника у тваринництві, грн.	-6984,1	-2520,9	-8207,8	-1223,7	117,5
Рівень рентабельності виробництва, %:					
- молока	14,4	20,3	4,6	-9,8	31,9
- м'яса ВРХ	-35,5	-26,3	-32,3	3,2	90,9
- м'яса свиней	-12,7	-16,0	-4,4	8,3	34,6
Рівень рентабельності галузі, %	-10,9	-3,6	-8,9	2,0	81,4

* - відповідно до кількості звітуючих економічно активних підприємницьких структур області.

Джерело: розраховано за даними [2].

Виробництво продукції тваринництва, зокрема вирощування ВРХ (у живій вазі) протягом досліджуваного періоду було збитковим, показник рівня якого становив 35,5 % у 2010 р. та 32,3 % у 2012 р. Також нерентабельною є галузь свинарства у всіх категоріях господарств. Так, у 2012 р. показник рівня збитковості становив 4,4 %, однак покращився відносно 2010 р. на 65,3 %. Погіршення економічних показників та нерентабельність скотарства і свинарства зумовлені високою трудомісткістю, зростанням собівартості виробництва продукції галузей та низькими цінами її реалізації. Саме тому тваринництво на сучасному етапі свого розвитку перебуває у глибокій кризі і потребує впровадження дієвих інституційних механізмів підтримки та регулювання процесів її відродження.

Висновки

Таким чином, основою становлення підприємництва у сільській місцевості є розвиток традиційних видів зайнятості. Однак, ситуація, яка склалася в умовах інституційних трансформацій аграрної сфери, суттєво обмежила можливості підприємств щодо ефективного розвитку галузі рослинництва і тваринництва. Функціонування підприємницьких структур в межах інституційних бар'єрів зумовило значні транзакційні витрати та виникнення опортуністичної поведінки з боку партнерів, що обмежило можливості підприємств розвивати традиційні види зайнятості у гармонійній єдності та взаємодоповнюваності. Відтак, подальші наукові дослідження варто зорієнтувати у напрямі пошуку обґрунтованого інституційного механізму, що дозволить підвищити ефективність ведення сільськогосподарських видів зайнятості, сприятиме удосконаленню та розвитку сільських підприємницьких структур.

Література

1. Головне управління статистики у Житомирській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zt.ukrstat.gov.ua/>.
2. Департамент агропромислового розвитку у Житомирській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.content.net.ua/registration/index.php?id=142>.
3. Якубів В.М. Перспективи розвитку конкурентоспроможної тваринницької галузі в Карпатському регіоні / В.М. Якубів // Інноваційна економіка. – 2011. – № 4. – С. 79–81.
4. Дубініна М.В. Інституціональна складова аграрного підприємництва / Електронний ресурс / М.В. Дубініна // Зб. наук. пр. Луганського нац. аграрного ун-ту. – 2010. – № 15. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/Ekon/2010_15/Dubinina.pdf
5. Сельская экономика : [учебник / под. ред. С.В. Киселева]. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 572 с.

References

1. Holovne upravlinnia statystyky u Zhytomyrskii oblasti [Elektronnyi resurs] / Ofitsiyni sait. – Rezhym dostupu: <http://www.zt.ukrstat.gov.ua/>.
2. Departament ahropromyslovoho rozvytku u Zhytomyrskii oblasti [Elektronnyi resurs] / Ofitsiyni sait. – Rezhym dostupu: <http://www.content.net.ua/registration/index.php?id=142>.
3. Yakubiv V.M. Perspektyvy rozvytku konkurentospromozhnoi tvarynnytskoi haluzi v Karpatskomu rehioni / V.M. Yakubiv // Innovatsiina ekonomika. – 2011. - 4. – S. 79-81.
4. Dubinina M.V. Instytutsionalna skladova ahromoho pidpriumnytstva / Elektronnyi resurs / M.V. Dubinina // Zb. nauk. pr. Luhanskoho nats. ahromoho un-tu. – 2010. – 15. – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/Ekon/2010_15/Dubinina.pdf
5. Selskaia ekonomyka: Uchebnyk / pod. red. prof. S.V. Kyseleva. – M.: YNFRA – M, 2008. – 572 s.

Рецензія/Peer review : 19.8.2013 р. Надрукована/Printed : 4.9.2013 р.